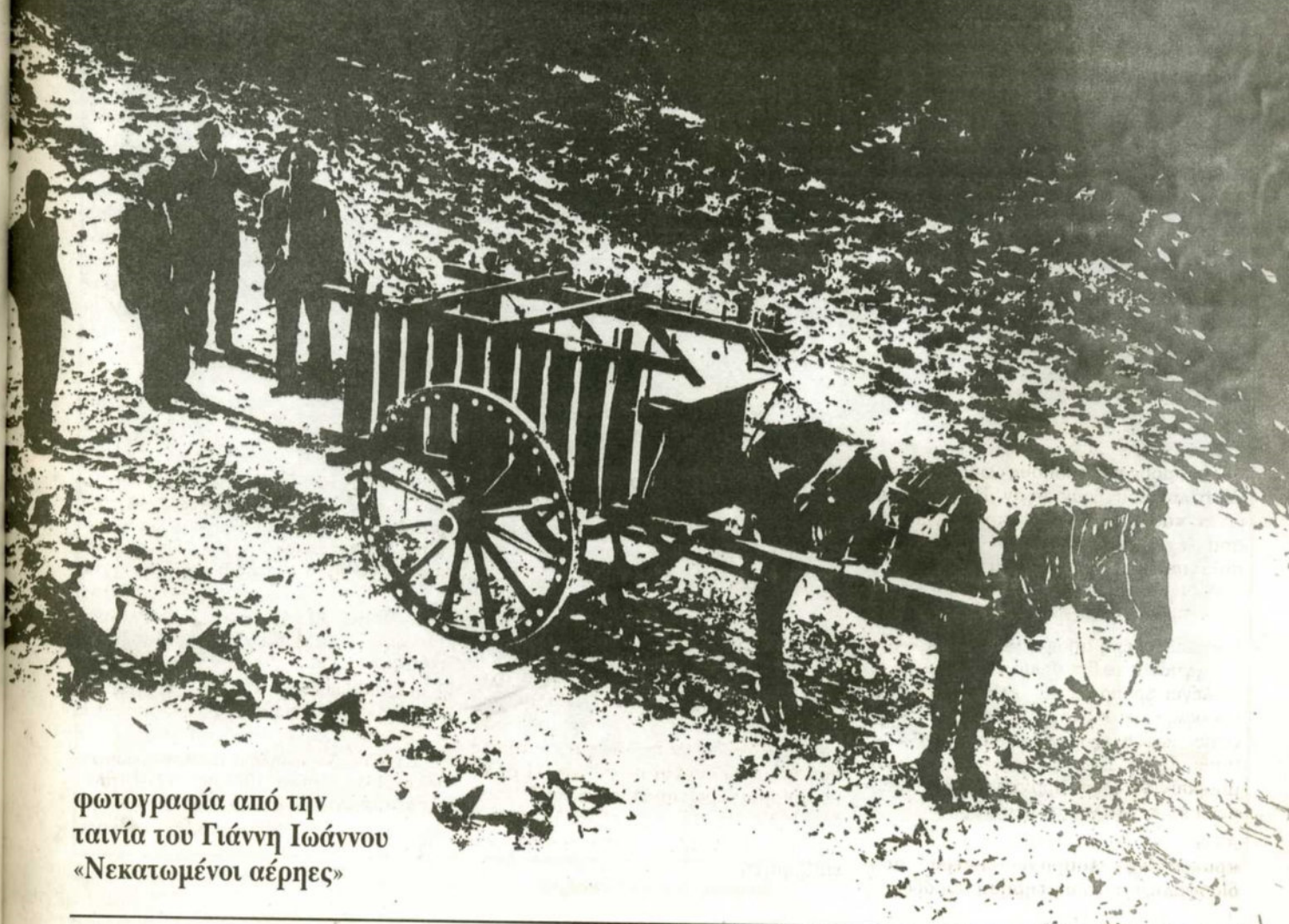

Η δεκαετία του 40 και η Διασκεπτική: Μια χαμένη ευκαρία ή μια περιπετειώδης γέννα; (συνεισφορά στον αγώνα της μνήμης ενάντια στη λήθη)

Βιβλιοκριτική / σχόλιο με αφορμή το βιβλίο του Ρολάνδου Κατσιαούνη
«Η Διασκεπτική 1946-1948», με ανασκόπηση της περιόδου 1878-1945¹

Αντρέα Παναγιώτου

φωτογραφία από την
ταινία του Γιάννη Ιωάννου
«Νεκατωμένοι αέρηες»

«Μια φορά κι ένα καιρό... Γεννήθηκα στη Βομβάη. Όχι, όχι δεν μπορώ να αποφύγω την χρονολογία. Γεννήθηκα στις 15 Αυγούστου του 1947...[...] Για την ακρίβεια, ήταν μεσάνυχτα. Οι δείχτες του ρολογιού ενώθηκαν ευλαβικά για να χαιρετίσουν τη γέννησή μου. Σιγά, εξηγήσου. Γεννήθηκα εκείνο ακριβώς το λεπτό που η Ινδία αποκτούσε την ανεξαρτησία της. Αναδύθηκα στον κόσμο, γύρω μου λαχανιάσματα και έξω από το παράθυρο πυροτεχνήματα και πλήθη ανθρώπων. [...] Εκείνη την νύχτα το πεπρωμένο μου δέθηκε άρρηκτα με το πεπρωμένο της χώρας και οι δείχτες του ρολογιού που χαιρέτησαν ευλαβικά την γέννησή μου, σημάδεψαν αμετάκλητα αυτόν τον δεσμό».

Salman Rushdie,
Τα παιδιά του μεσονυχτίου

«...αν οι έννοιες της πατρίδας και της εθνικής απελευθέρωσης υπήρξαν διαφορετικές για διαφορετικούς Κυπρίους, αυτό δεν αποδεικνύει τίποτε άλλο, παρά το ότι η ιστορία της Κύπρου είναι μια συνηθισμένη σελίδα της παγκόσμιας ιστορίας, είναι δηλαδή και αυτή η ιστορία των κοινωνικών της τάξεων και των αντιθέσεών τους».

Ρολάνδος Κατσιαούνης,
Η Διασκεπτική

Πίνακας του Χ. Φουκάρá

Ηταν το τέλος της δεκαετίας του 70 όταν άρχισα να διαβάω τη σειρά των σημειωμάτων - απομνημονευμάτων του Φιφή Ιωάννου για την δεκαετία του 40, στην «Απογευματινή». Θυμούνται ακόμα τον εαυτό μου να φεύγει βιαστικά από το σχολείο για να πάρει την εφημερίδα. Συνήθως διάβαζα το καθημερινό απόσπασμα καθώς περπατούσα. Δεν ήταν μόνο η αφηγηματική γραφή του Φιφή που με γοήτευε. Έτσι καθώς τελειώνα η δεκαετία του 70 και καταλάγιαζε το «πνεύμα της αντίστασης» και το κίνημα της νεολαίας που είχε ταυτιστεί μαζί του, η εικόνα της δεκαετίας του 40 όπου το λαϊκό κίνημα αμφισβητούσε άμεσα και δυναμικά το κατεστημένο (που τότε ήταν η δεξιά και η αποικιοκρατία) έμοιαζε με αυτό που ένοιωθα τότε, ότι θα έπρεπε να είναι η αριστερά - να αμφισβητεί την τοπική εξουσία και όχι να ψάχνει μονίμως συμβιβασμούς για χάρη της «εθνικής» (ή έστω της λαϊκής) ενότητας. Στα χρόνια που πέρασαν η δεκαετία του 40 έμεινε στο μυαλό μου ταυτισμένη με εκείνες της αφηγήσεις του Φιφή. Και όσο έψαχνα την ιστορική πορεία της Κύπρου τον 20ο αιώνα, άρχισα να διαπιστώνω και μιαν άλλη διάσταση της δεκαετίας - ήταν η δεκαετία στη διάρκεια της οποίας η κυπριακή κοινωνία μεταμορφώθηκε από τα μέσα. Ο εκμοντερνισμός, δηλαδή, έπαψε να είναι απλά σύγκριση με άλλους τόπους, αλλά απέκτησε και μια ντόπια και πλούσια μάλιστα, δυναμική. Τα δείγματα είναι εύκολα να τα διαγνώσει κάποιος: οι σύγχρονοι πολιτικοί διαχωρισμοί αριστεράς - δεξιάς, η δημιουργία των συλλόγων (ακόμα και ο ιδεολογικός διαχωρισμός των ποδοσφαιρικών σωματείων στην μεγάλη κοινωνική αντιπαράθεση του 1948. Το ίδιο θα μπορούσε να πει κάποιος και για τους σύγχρονους οικονομικούς θεσμούς - από την απόκτηση δικαιωμάτων και την οργάνωση των εργαζομένων, μέχρι την εφαρμογή της ΑΤΑ και την αρχική εισαγωγή του κρατικού οικονομικού προγραμματισμού στην οικονομία. Ακόμα και πολιτιστικά κάποιος θα μπορούσε να αναφέρει την δεκαετία του 40 σαν σημείο καμπής για την ανάπτυξη του Κυπριακού Θεάτρου, ενώ σε ένα πιο κοινωνιολογικό πλαίσιο αυτή ήταν επίσης η δεκαετία που το ποσοστό αναλφαβητισμού έπεσε κάτω από το 50%, ενώ η στροφή προς την αστικοποίηση έγινε πλέον το κυρίαρχο ρεύμα. Και όμως αυτή η νευραλγική δεκαετία για την πολιτική, πολιτιστική αλλά και οικονομική μας ιστορία, για την νεοτερικότητά μας, είναι ουσιαστικά παραγνωρισμένη.

Η ιστορία μέσα από τα αρχεία και μια πολυφωνική μεθοδολογία

Αν και υπάρχουν μερικά βιβλία τα οποία καλύπτουν τα γεγονότα αυτής της δεκαετίας² το τελευταίο βιβλίο του Ρ. Κατσιαούνη για την Διασκεπτική είναι σαφώς η πιο ολοκληρωμένη παρουσίαση μιας διάστασης, τουλάχιστον, αυτής της δεκαετίας - της πολιτικής διάστασης, η οποία κατέληξε στη Διασκεπτική.

Η Διασκεπτική, για όσους δεν γνωρίζουν τους κωδικούς της νεότερης Κυπριακής ιστορίας ήταν η διάσκηψη την οποία κάλεσαν οι Βρετανοί το 1947 με στόχο την παροχή ενός νέου συντάγματος με στοιχεία αυτοκυβέρνησης. Η Ε/Κ δεξιά αν και σε όλη την προηγούμενη περίοδο της κατάργησης του συντάγματος (1931 - 1947) ήταν ο βασικός συνεργάτης και στυλοβάτης της αποικιο-

κρατικής διακυβέρνησης, αρνήθηκε να πάρει μέρος στη Διασκεπτική υιοθετώντας ξαφνικά έναν εθνικιστικό μαξιμαλισμό («ένωσις και μόνο ένωσις»). Στην διασκεπτική συμμετείχαν επίσημα οι αντιπρόσωποι της Αριστεράς και των Τ/Κ (ή ακριβέστερα της Τ/Κ δεξιάς, αφού την αριστερά την αντιπροσώπευε ακόμα το δικονομικό λαϊκό κίνημα), ενώ συμμετείχαν και Ε/Κ δεξιοί διορισμένοι από την αποικιακή κυβέρνηση. Η συνέλευση τελικά κατέρρευσε μπροστά στην άρνηση των Βρετανών να παραχωρήσουν ένα σύνταγμα που να μοιάζει με «πλήρη αυτοκυβέρνηση» όπως ζητούσε η Αριστερά και την άρνηση της πλειοψηφίας των αντιπροσώπων της παράταξης να αποδεχτούν ένα σύνταγμα περιορισμένης αυτοκυβέρνησης.

Οι συζητήσεις βέβαια γύρω από τη Διασκεπτική είναι αρκετά γνωστές και μια νέα ερμηνεία των δημόσια δηλωμένων θέσεων και δεδομένων δεν θα άξιζε ίσως ένα τόσο εκτενές σχόλιο / αναφορά. Το βιβλίο του Κατσιαούνη όμως ανοίγει ένα νέο πεδίο συζητήσεων και λόγω των στοιχείων στα οποία βασίζεται αλλά και λόγω της πολυφωνικής παρουσίασής τους. Θα μπορούσαμε να ονομάσουμε τη δουλειά του Κατσιαούνη «αρχειακή» με την έννοια ότι, με εξαίρεση κάποιες συνεντεύξεις, η βασική τεκμηρίωση του έργου στηρίζεται σε αρχεία - ελληνικά, βρετανικά αλλά και από τον έντυπο δημόσιο λόγο της εποχής, τις εφημερίδες. Αν και η έμφαση του έργου είναι βέβαια η Διασκεπτική, εντούτοις το έργο μπορεί να διαβαστεί και σαν μια «ανάγνωση» της δεκαετίας με 3 «φωνές» (την βρετανική, την ελληνική και την κυπριακή) με βάση τις αντίστοιχες πηγές. Και βέβαια κάθε «φωνή» έχει τους δικούς της ήχους και αντιφάσεις. Όσο παράξενο και αν φαίνεται αυτό το αυστηρά (μεθοδολογικά) ιστορικό βιβλίο διαβάζεται σαν μυθιστόρημα. Αν και το τέλος είναι γνωστό ο αναγνώστης βρί-

«Ένωσιν, λοιπόν και μόνον Ένωσιν και τίποτε άλλο από Ένωσιν. Μέχρι δε της ευλογημένης ώρας της επιτεύξεως της, να διοική, Αγγλία μόνη και υπευθύνως. Έστω και με κυβερνήτας τους Στορς και Πάλμερ. Ουδέποτε όμως «εξουσία στα χέρια του λαού» όπως ζητούν οι σ. Φιφής και Κληρίδης. Το διακηρύσσομεν απροκάλυπτα και χωρίς δισταγμόν».

σκεται συνεχώς αιχμάλωτος μιας αφήγησης, μιας πλοκής, μιας σειράς εξελίξεων, που είναι απροσδόκητες. Η αξία του βιβλίου με αυτή την έννοια είναι διπλή. Από την μια που θα είναι πλέον ένα βασικό εγχειρίδιο και σημείο αναφοράς (σαν δευτερογενής πηγή) τόσο για την δεκαετία του 40 ευρύτερα αλλά ιδιαίτερα για την διετία 1946-48⁸. Από την άλλη η παρουσίαση των στοιχείων με αντιπαροβολή των απόψεων από διαφορετικές πηγές δημιουργεί μια εικόνα πολυσύνθετη στην οποία δεν φαίνεται να χωρούν οι απλοϊκές ερμηνείες για συνωμοσίες, ή για «μεμονωμένες αποφάσεις που καθόρισαν την ιστορία». Η ανάλυση τοποθετείται σε ένα ευρύτερο ιστορικό πλαίσιο και μέσα σε αυτό οι διάφοροι «παίχτες/υποκείμενα» δρουν χωρίς να μπορεί κανένας να ελέγχει την συνολική εικόνα. Αν ο συγγραφέας διάλεγε ένα εισαγωγικό απόσπασμα, η φράση του Μαρξ «οι άνθρωποι φτιάχνουν την ιστορία τους αλλά όχι κάτω από συνθήκες που οι ίδιοι επιλέγουν», ταιριάζει απόλυτα στο μεθοδολογικό πλαίσιο αυτής της πολυφωνικής αφήγησης. Πάρτε την βρετανική «φωνή», την φωνή των βρετανικών αρχείων. Οι εισηγήσεις από τον κυβερνήτη γίνονταν αντικείμενο διαπραγματεύσεως στο Υπουργείο Αποικιών, το οποίο όμως συνήθως δεν είχε ταυτόσημες απόψεις με το υπουργείο Εξωτερικών - όσο για τον πρωθυπουργό όταν παρεμβαίνει, φαίνεται να έρχεται και αυτός από άλλο κανάλι. Η πάρτε την ελληνική «φωνή». Υπάρχει εδώ η βαθύτατη περιφρόνηση του Έλληνα προξένου προς την ηγεσία της Ε/Κ δεξιάς με την οποία βέβαια ταυτιζόταν δημόσια, όπως και η υπηκική, πλέον ελληνική στάση όπως την μάθαμε και την εμπεδώσαμε τις δεκαετίες που ακολούθησαν με τελικό, ελπίζουμε, επεισόδιο τους S-300: αλλά λέμε στην Αθήνα και άλλα μόλις έρθουμε στην Κύπρο και δούμε μπροστά μας τους ιθαγενείς. Η ελληνική κυβέρνηση όχι μόνο δεν έθεσε το «ζήτημα»

της Κύπρου, σαν διεκδίκηση, στην διάσκεψη ειρήνης το 1946 αλλά και φτάνει στο σημείο να κατάσχει φυλλάδιο που καλούσε σε συλλαλητήριο υπέρ της κυπριακής αντιπροσωπείας στο τέλος του 1946.⁴ Και ξαφνικά στα μέσα του επόμενου χρόνου η Αθήνα διαμηνύει στην Ε/Κ δεξιά να αρνηθεί να συμμετάσχει στην Διασκεπτική γιατί «έρχεται η ένωση». Και ταυτόχρονα όπως δείχνουν τα αρχεία, οι Έλληνες κυβερνόντες συμπεριφέρονταν με τον πιο δουλοπρεπή τρόπο στα βρετανικά διαβήματα. Το κυπριακό είχε προφανώς τις δικές του δυναμικές στην διαδικασία του ελληνικού εμφυλίου - και όπως και μετά, υπήρχαν διάφορα κέντρα εξουσίας και πολιτικής που έβγαζαν δικά τους φημάνια. Ορισμένες πληροφορίες/επεισόδια, μάλιστα, φαίνονται τόσο αντιφατικά που αξίζουν να μελετηθούν από μόνα τους: Τον Ιούλιο του 1947 ο Υφυπουργός εξωτερικών Π. Πιπινέλης υποστήριζε σε κυβερνητική σύσκεψη την αυτοκυβέρνηση. Στα μέσα Αυγούστου ο ραδιοσταθμός των Αθηνών έκανε εκστρατεία εναντίον της Διασκεπτικής και σύμφωνα με τις πληροφορίες των Άγγλων, πίσω από τις εκπομπές ήταν ο Πιπινέλης!

Η κυπριακή «φωνή» είναι βέβαια και η πιο ενδιαφέρουσα γιατί εδώ έχουμε τις ρίζες της σύγχρονης μας ιστορίας - και είναι εδώ νομίζω που η δουλειά του Κατσιαούνη σηματοδοτεί ένα σημείο καμπής για την μελέτη της νεότερης πολιτικής ζωής. Όπως και με τις άλλες «φωνές» έχουμε και εδώ τις διαφοροποιήσεις - στον χώρο της αριστεράς λειτουργούν διαφορετικές τάσεις από το 1944-45. Στο χώρο της δεξιάς η συνοχή φαίνεται να εξασφαλίζεται από το «αντίπαλο δέος» αλλά στο εσωτερικό της παράταξης, όπως δείχνει αναλυτικά ο συγγραφέας, λειτουργούν μια σειρά από τάσεις και συμφέροντα. Ο αναγνώστης θα βρει εδώ εικόνες από την πολιτική των δεκαετιών που θα ακολουθήσουν. Αλλά δεν είναι

μόνο στην πολιτική που μπορεί κάποιος να δει εικόνες από το μέλλον. Ο πιο εντυπωσιακός παραλληλισμός είναι σίγουρα η λειτουργία του δεξιού τύπου σε σχέση με την Ελλάδα. Στην περίπτωση της Διασκεπτικής λ.χ. η Ε/Κ δεξιά και ο τύπος της επέλεγε και πρόβαλλαν (ή λογοκριναν) αποσπασματικά τις δηλώσεις ελλήνων πολιτικών για να προωθήσουν τις δικές τους θέσεις. Και ειλικρινά αξίζει να διαβάσει κανείς ορισμένα κεφάλαια για το πως καλύπτει ο τύπος της δεξιάς τις ελληνικές δηλώσεις για το κυπριακό για την ανάλυση ενός διαχρονικού μοντέλου παραπληροφόρησης. Κρίνοντας μετά το τέλος της δεκαετίας του 90, όπου ζήσαμε εκείνες τις αμίμητες στιγμές των τηλεοπτικών δηλώσεων και των πρωτοσελίδων αφιερωμένων στις χαζοχαρούμενες φαντασιώσεις (αλήθεια τις θυμάστε;) της πανεθνικής, της μεραρχίας, του δόγματος, των πυραύλων κλπ είναι δύσκολο να μην σκεφτεί κανείς ότι μερικά πράγματα δύσκολα αλλάζουν.

Στην θεματολογική πτυχή του το βιβλίο μετατοπίζει, όπως θα δούμε, το όλο θέμα της συζήτησης για την Διασκεπτική από τη λογική της «χαμένης ευκαιρίας», στην σημασία της ιστορικής στιγμής / συγκυρίας. Ας δούμε όμως την ιστορική στιγμή και την αναπαράσταση της στην συλλογική μνήμη - γιατί εδώ το βιβλίο του Κατσιαούνη είναι μια συνεισφορά «στον αγώνα της μνήμης ενάντια στη λήθη».

Η «χαμένη δεκαετία» ή πως κατασκευάζεται η ιστορία

Στο βιβλίο της ιστορίας της Κύπρου («Μεσαιωνική -

Νεότερη») για την δευτεροβάθμια εκπαίδευση⁵, η περίοδος 1955-59 καλύπτεται με 19 σελίδες. Αντίθετα ολόκληρη η δεκαετία του 1940 καλύπτεται με 6 παραγράφους (περίπου μια σελίδα). Οι 4 παράγραφοι αναφέρονται στην «κινητικότητα» για το κυπριακό μετά τον πόλεμο. Οι άλλες δυο παράγραφοι αναφέρονται στην Διασκεπτική. Η ανισομέρεια στην παρουσίαση των δυο δεκαετιών δεν είναι βέβαια τυχαία - και πολύ περισσότερο δεν είναι δικαιολογημένη όπως σημειώσαμε και πιο πάνω. Η δεκαετία του 40 είναι ένα νευραλγικό, κομβικό σημείο στην ιστορική μας πορεία. Και η υποβάθμιση, όπως αναφέρει και ο Κατσιαούνης στην εισαγωγή του, δεν είναι βέβαια μια «αθώα» ιστορική αβλεψία. Η δεκαετία του 40 είναι η δεκαετία κατά την οποία η αριστερά, σαν πολιτική παράταξη, και το λαϊκό κίνημα σαν ταξικό κίνημα, μεταμόρφωσαν την κυπριακή κοινωνία - και ξεκίνησαν το αντι-αποικιακό κίνημα το οποίο κατέληξε στην περίοδο 1955-59. Τώρα γιατί υμνολούμε το τέλος ενός ιστορικού κινήματος και παραγνωρίζουμε την αρχή και την ανάπτυξη του για δέκα χρόνια; Όπως σωστά παρατηρεί ο Κατσιαούνης η κεντρική δυναμική των αντιπαράθεσεων την δεκαετία του 40 περιστρεφόταν γύρω από την σύγκρουση της άρχουσας τάξης και των οπαδών των παραδοσιακών κοινωνικών - πολιτικών δομών με το ανερχόμενο λαϊκό κίνημα - το οποίο ήταν βασικά εκμοντερνιστικό/ προοδευτικό. Και η κορύφωση των αντιπαράθεσεων το 1947-48 με τις συγκροτικές εκλογές, την Διασκεπτική και τις μεγάλες απεργίες του 1948, συμβαδίζει με την προσπάθεια αποκλεισμού της αριστεράς και του λαϊκού κινήματος από την εξουσία. Και στην σύγκρουση του 1947-48 η Ε/Κ δεξιά έχει πολλά να κρύψει. Φανταστείτε, λ.χ. να γίνουν ευρύτερα γνωστά τέτοια αποκαλυπτικά αποσπάσματα:

«Ένωσιν, λοιπόν και μόνον Ένωσιν και τίποτε άλλο από Ένωσιν. Μέχρι δε της ευλογημένης ώρας της επιτεύξεώς της, να διοική, Αγγλία μόνη και υπευθύνως. Έστω και με κυβερνήτας τους Στορς και Πάλμερ. Ουδέποτε όμως «εξουσία στα χέρια του λαού» όπως ζητούν οι σ. Φιφής και Κληρίδης. Το διακηρύσσομεν απροκάλυπτα και χωρίς δισταγμόν». [416]

Αυτό το απόσπασμα, όπως και πάρα πολλά άλλα από αρχεία (για συναντήσεις και μυστικές διαβεβαιώσεις των ηγετών της δεξιάς) κλείνουν και την συζήτηση για ένα θέμα, ίσως ξεχασμένο σήμερα, αλλά σημαντικό στην συγκυρία του τότε - γιατί η δεξιά δεν έλαβε μέρος στην Διασκεπτική. Ο λόγος όπως τεκμηριώνει ο Κατσιαούνης (και όπως φαίνεται να ήξεραν όλοι οι παρατηρητές) ήταν ο φόβος της παράταξης ότι θα έχανε την εξουσία σε ενδε-

χόμενες εκλογές. Ο εθνικιστικός μαξιμαλισμός του αδιάλλακτου ενωτισμού δεν ήταν παρά προπέτασμα καπνού για την προστασία πολιτικών και οικονομικών προνομίων και συμφερόντων. Και τουλάχιστον η άκρα δεξιά (όπως εκφραζόταν από την μητρόπολη Κερύνειας) δεν είχε ενδοιασμούς να διακηρτίσει από τότε ότι προτιμούσε τους ξένους κυβερνήτες παρά την διακυβέρνηση με βάση την λαϊκή αντιπροσώπευση που θα έθετε σε κίνδυνο την εξουσία της - και για όσους θυμούνται πριν το 74 υπήρχε σε ορισμένους κύκλους η λογική του «παρά ο Μακάριος (ή οι κομμουνιστές) καλύτερα...» ...και καταλήξαμε από όλες τις επιλογές, στην 20η Ιουλίου.

Αυτά έλεγαν η εθνικοφροσύνη, αυτή η παράταξη η οποία μαγικώς έχει μεταμορφωθεί σε «συνεπείς αγωνιστές» στην επίσημη ιστοριογραφία.

Και είναι βέβαια και οι «σύνδεσμοι αγωνιστών» που δεν μπορούν, 40 ολόκληρα χρόνια μετά, να πουν έστω ένα συγγνώμη για το λυντσάρισμα του Σάββα Μενοίκου - και μας υπόσχονται και «αποκαλύψεις». Αυτό είναι το θράσος που παράγεται με την καταπίεση της ιστορικής αλήθειας. Οι «σύνδεσμοι» έρχονται από ένα ιδεολογικό - πολιτικό χώρο για τον οποίο οι αποκαλύψεις για το παρελθόν θα έπρεπε μάλλον να αποφεύγονται. Ας κάνουμε λοιπόν μια μικρή, κατ' αρχήν συνεισφορά, στην ιστορική μνήμη με βάση το βιβλίο, ελπίζοντας ότι θα καταλάβει ο κ. Σοφοκλέους ότι το παρελθόν είναι ένα καλάθι με φιδία για την ακροδεξιά. Θέλετε να δείτε, λ.χ. τις δημοκρατικές περγαμηνές της παράταξης; Ιδού:

Μετά την αποπομπή αριστέρων καθηγητών από τα σχολεία:

«Νομίζουμε ότι δεν είναι ανά-

«Νομίζουμε ότι δεν είναι ανάγκη να υποδείξωμεν ότι η εφορεία οφείλει να χωρήσει αδιστάκτως εις ολοκληρωσιν του έργου, αποκλείουσα εκ του σχολείου και τους κομμουνιστάς μαθητάς».

γκη να υποδειξωμεν ότι η εφορεία οφείλει να χωρήσει αδιστάκτως εις ολοκληρώσειν του έργου, αποκλείουσα εκ του σχολείου και τους κομμουνιστάς μαθητάς». [484]

Ή, την αντίληψη της παράταξης των «αγωνιστών» για τις εκκλησιαστικές εκλογές:

«Από τους καταλόγους διά τας εκλογάς εκκλησιαστικών επιτροπών αποκλείονται και οι κομμουνιστάι και οι συνοδοιπόροι. Ούτε ένας από αυτούς να εγγραφή. Ιερείς οι οποίοι δεν θα τηρήσουν πιστώσ τας διατάξεις της επισκοπικής εγκυκλίου υποκεινται εις αυστηράν πειθαρχικήν τιμωρίαν». [487]

Ή για το πρόβλημα των αντιαποικιακών κινητοποιήσεων της αριστεράς που είχαν γεμίσει τις φυλακές με συλληφθέντες αριστερούς το 1948.

«Καιρός να προστατεύη την αξιοπρέπεια της η ξένη κυβέρνηση. [...] δι ειδικού θεοπίσματος κηρύξη εκτός νόμου το κομμουνιστικόν κόμμα, κλείση τας λέσχας, τας συντεχνίας, τους συλλόγους και τας εφημερίδας του και στείλη εις κάτεργα και στρατόπεδα συγκεντρώσεως τους ελάχιστους και πασίγνωστους διασαλευτάς της ειρήνης του λαού». [517]

Τάδε έφη Πολύκαρπος Ιωαννίδης και μητρόπολη Κερύνειας - η οποία ανέδειξε και αρχιεπίσκοπο το 1947. Επίσης θα μπορούσε κάποιος, ψάχνοντας τις εφημερίδες της περιόδου, να βρει και αρκετά ενδιαφέροντα στοιχεία που εξηγούν την μετέπειτα «σκοτεινή όψη της ΕΟΚΑ». Η πρώτη μορφή μιας δεξιάς παραστρατιωτικής οργάνωσης υπό την ηγεσία του Γρίβα ήταν η Χ που εμφανίστηκε το 1947 για να στηρίξει αρχικά τον υποψήφιο των πιο πάνω απόψεων για αρχιεπίσκοπο και μετά για να αντιμετωπίσει τους απεργούς το 1948. Και αν η θέση του Μ. Δρουσιώτη ότι η ΕΟΚΑ ήταν όχι απλά διαβρωμένη από τους Άγγλους αλλά μερικοί ηγέτες της όπως ο Γιωρκάτζης, μπορεί να ήταν και διπλοί πράκτορες, σας φαίνεται «απίστευτη», «πα-

ρατραβηγμένη» κλπ ιδού τι έγραφε η εφημερίδα το «Έθνος» (του ηγέτη του ΚΕΚ, Θ. Δέρβη για τις διαμαρτυρίες των αριστερών απεργών για τη συνεργασία των αστυνομικών με τους Χίτες στην Λευκωσία το 1948 - μόλις 7 χρόνια πριν το 1955.

«...μήπως αι κραυγαλέαι καθημεριναι διαμαρτυριαί των είναι απόδειξις της αποτελεσματικής εργασίας που προσφέρουν μερικά καλά παλληκάρια της εθνικόφρονος παρατάξεως διά την επικουρικήν προς το έργον της αστυνομίας φρουρήσιν της πόλεως από τους κόκκινους τρομοκράτας;»

Αξίζει ωστόσο εδώ μια συγκριτική αναφορά. Η υστερία της κυπριακής δεξιάς ήταν σε μεγάλο βαθμό μια πολιτική αντιπαράθεση - στην Ελλάδα αντιθέτα αυτή η αντιπαράθεση είχε πάρει την μορφή μιας πολιτικής γενοκτονίας ενάντια στην αριστερά. Στην Κύπρο υπήρξαν διωγμοί και αποκλεισμοί αριστερών από δουλειές ή δημόσιες θέσεις, αλλά η πραγματικότητα του εμφυλίου δεν ριζώσε. Μπροστά στην πραγματικότητα οι κραυγές του Π. Ιωαννίδη μοιάζουν όντως με υστερικές φωνές μιας φανατικής κερκίδας. Οι λόγοι για την αποφυγή του εμφυλίου θα πρέπει να αναζητηθούν στο θεσμικό πλαίσιο το οποίο είχε καθιερώσει η βρετανική αποικιοκρατία (στο οποίο υπήρχε χώρος για μια δημόσια σφαίρα μη βίαιων αντιπαράθεσεων) αλλά και στις πολιτιστικές δομές της κυπριακής κοινωνίας. Αυτά βέβαια είναι θέματα που αξίζει να μελετηθούν αυτόνομα - και να αναλυθούν σε αυτό το πλαίσιο τόσο η μη βίαιη τακτική της κυπριακής αριστεράς αλλά και τάσεις στον χώρο της δεξιάς που λειτουργούσαν σαν αντίβαρο στην λογική του εμφυλίου. Και ίσως σε αυτές τις τάσεις να πρέπει να αναζητηθεί και η άνοδος του Μακαρίου του ΙΙΙ και της πολιτικής του, την δεκαετία του 1950 και μετά.

Η θέση για την «χαμένη ευκαιρία» και η θέση Παπαϊωάννου για την συγκυρία

Το ΑΚΕΛ, ως γνωστόν, το 1957 αποκέρυξε τους χαρακτηρισμούς «τραμπούκοι και βαρελλότοι» τους οποίους χρησιμοποίησε για να περιγράψει την εμφάνιση της ΕΟΚΑ. Η γνώση του τι συνέβαινε στην Κύπρο τα προηγούμενα χρόνια θα εξηγούσε γιατί χρησιμοποιήθηκαν αυτοί οι όροι - και γιατί για μερικούς όπως άλλωστε απεδείξε και η ιστορία μέχρι το 1974, οι όροι ήταν απλά περιγραφικοί. Η δεξιά πάντως δεν απολογήθηκε ποτέ. Ούτε η ΣΕΚ για την απεργοσπαστική φρενίτιδα του 1948, ούτε η μητρόπολη Κερύνειας για τον φασιστοειδή της λόγο. Το μόνο που έμεινε μετέωρο εν είδη απολογίας, είναι η Διοσκοπική. Η πιο γνωστή αναφορά στην Διοσκοπική είναι αυτή του Κ. Αβέρωφ, ηγέτη της ελληνικής δεξιάς, ο οποίος την αποκάλυψε «την πρώτη χαμένη ευκαιρία» στο Κυπριακό. Η λογική της χαμένης ευκαιρίας εστιάζεται τουλάχιστον σε 3 σημεία: 1) στην πιθανότητα να υπήρχε μια προοδευτική εξέλιξη προς την ανεξαρτησία από την αυτοκυβέρνηση χωρίς τις εθνικές διαμάχες που πυροδοτήθηκαν στα τέλη της δεκαετίας του 1950 και που έθεσαν τις βάσεις για τους μετέπειτα γύρους διαμαχών και τραγωδιών (1963-64, 1972-74) 2) η απουσία ειδικών προνομίων, για την Τ/Κ κοινότητα όπως το βέτο, και το κυριότερο 3) η απουσία τουρκικής παρέμβασης και δικαιωμάτων επέμβασης τα

οποία θεμελιώθηκαν με την Τριμερή του 1955.

Έμμεσα ή άμεσα αυτή η θέση έχει πλέον γίνει «αποδεκτή». Όσον αφορά την λεγόμενη ρεαλιστική σχολή, η Διοσκοπική είναι καλό δείγμα των αποτελεσμάτων της εξαλλοσύνης και του φανατισμού. Πιο πρόσφατα, το 1993, ο Α. Φάντης, μέλος της ιστορικής ηγεσίας του ΑΚΕΛ υιοθέτησε την θέση για «χαμένη ευκαιρία» σε ένα βιβλίο για την περίοδο. Με αυτή την έκδοση ο Φάντης πρόσθετε τον εαυτό του στο σύνολο σχεδόν της τότε ιστορικής ηγεσίας της αριστεράς (Π. Σέρβας, Φιφής, Ιωάννου, Α. Ζιαρτίδης, Α. Αδάμαντος, Χ. Κατσαμπάς) οι οποίοι στα απομνημονεύματα ή στις μετέπειτα αναφορές τους τόνιζαν, άμεσα ή έμμεσα, την αίσθηση της χαμένης ευκαιρίας - κατηγορώντας για αυτό την δεξιά ή τον έλληνα κομμουνιστή ηγέτη, Ν. Ζαχαριάδη. Ο Φάντης ωστόσο ανασκεύασε ένα μύθο που έχει σχεδόν καθιερωθεί σαν factoid - ότι δηλαδή η εγκατάλειψη της γραμμής της Διοσκοπικής ήταν αποτέλεσμα της κριτικής του Ζαχαριάδη. Ο Φάντης έδειξε με μια απλή αντιπαράβολή ημερομηνιών ότι η αριστερά είχε αποχωρήσει από την Διοσκοπική τον Μάιο του 1948 και η ίδια η Διοσκοπική είχε διαλυθεί τον Αύγουστο του 1948 ενώ η περίφημη επίσκεψη του Φιφή και του Ζιαρτίδη στην έδρα του Δημοκρατικού Στρατού είχε γίνει τον Δεκέμβριο. Η επίδραση των «απόψεων / συμβουλών» Ζαχαριάδη μπορεί να ενίσχυε την τάση για αλλαγή γραμμής και ηγεσίας το 1949 αλλά σίγουρα δεν είχε να κάνει με την χαμένη ή όχι ευκαιρία.

Σε αυτό το πλαίσιο το βιβλίο του Κατσιαούνη έρχεται όχι απλά να προσθέσει ακόμα μερικές (531 για την ακρίβεια) σελίδες σε αυτό το νοσταλγικό σημείο αθώτητας όπου θα μπορούσαμε να πάρουμε άλλο δρόμο/ να είχαμε εξελιχθεί διαφορετικά. Τα δεδομένα της συζήτησης αλλάζουν, νομίζω, μετά από αυτό το βιβλίο. Κατ' αρχήν ο Κατσιαούνης δεν θεωρεί την

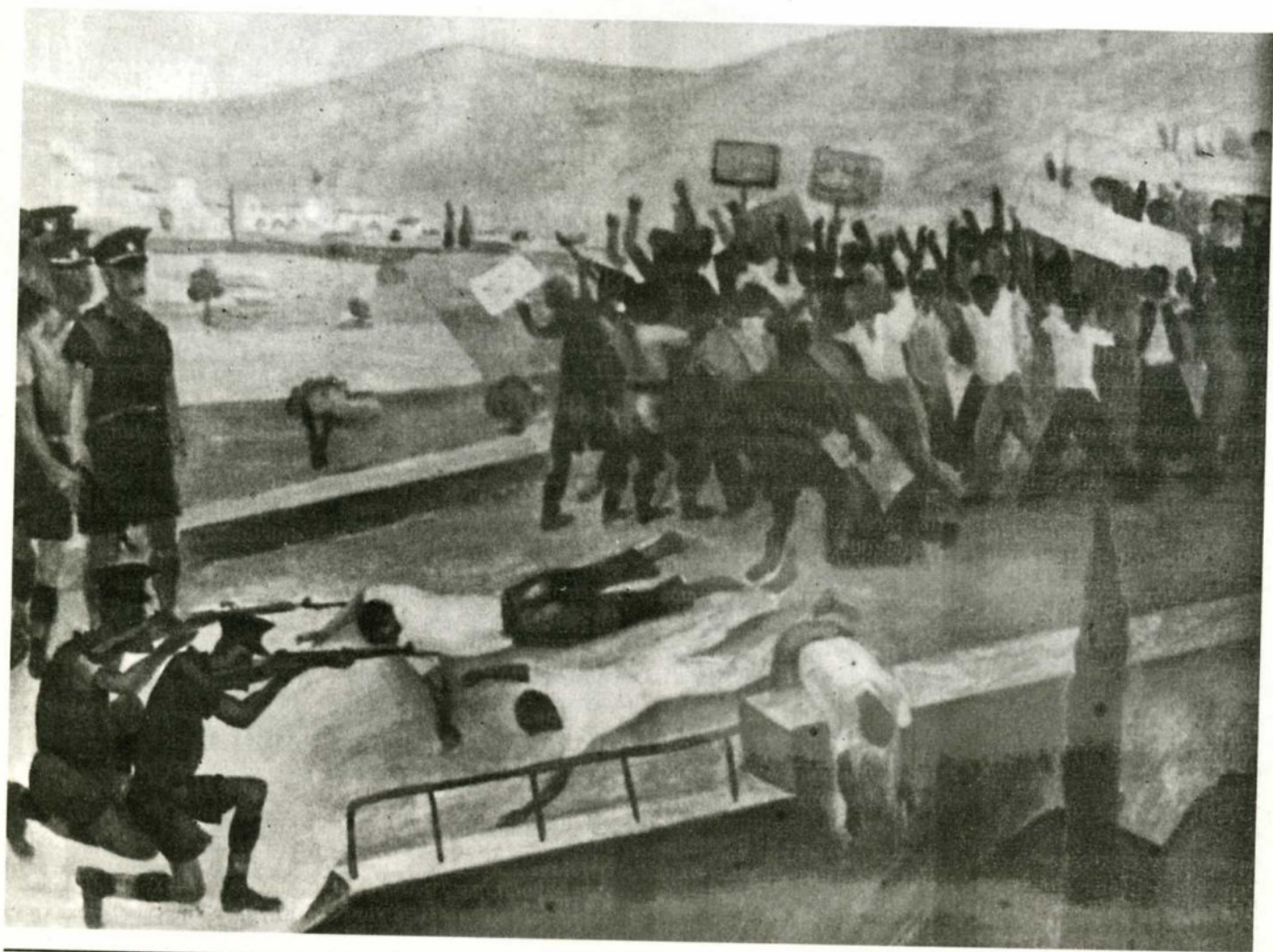
Διασκεπτική «χαμένη ευκαιρία» - όμως είναι δύσκολο να τοποθετήσεις αυτή την εργασία στα στενά πλαίσια του διαλόγου για το αν ήταν ευκαιρία ή όχι. Η ανάλυση διευρύνεται πέρα από τα στενά όρια μιας «σωστής ή λάθος» απόφασης. Έχουμε όπως είπαμε, ένα πολυσύνθετο πλαίσιο στο οποίο μπορεί να δει κανείς μια σειρά από «πιθανότητες». Αν λ.χ. η Ελλάδα προώθησε την προσάρτηση της Κύπρου μετά τον πόλεμο αντί να κυνηγά φαντάσματα στα βόρεια της σύνορα. Αυτό το «αν» βέβαια προϋποθέτει να μην είχε γίνει ο εμφύλιος και η Μ. Βρετανία να είχε εγκαταλείψει, έτσι απλά για τα μάτια της διεθνούς κοινής γνώμης, ένα νευραλγικό σημείο στην γεωπολιτική της στρατηγική στην Μέση Ανατολή. Και οι δυο πιθανότητες μοιάζουν μάλλον με μεταφυσικές αναζητήσεις παρά με ρεαλιστικές

πιθανότητες στα πλαίσια των γεωπολιτικών και πολιτικών δεδομένων στα οποία αναφέρεται το βιβλίο. Και όλα αυτά βέβαια αγνοούν το τι θα υπέφεραν οι Κύπριοι αν η Κύπρος ανήκε στην επικράτεια του εμφυλιακού ελληνικού κράτους. Η δεύτερη πιθανότητα για χαμένη ευκαιρία είναι πιο ρεαλιστική - αν η δεξιά ή τουλάχιστον η κοσμική δεξιά του ΚΕΚ, συμμετείχε στην Διασκεπτική ή αν η ελληνική κυβέρνηση δεν αποφάσιζε να ενθαρρύνει τον εθνικισμό το 1947, ίσως όντως να είχαμε κερδίσει ένα σύνταγμα πιο εκτεταμένης αυτοκυβέρνησης. Όμως και πάλιν οι αντιπαραθέσεις δεν ήταν ζήτημα ατόμων - ήταν ταξικές, πολιτιστικές και πολιτικές διαμάχες. Γιατί να θέλουν οι προνομιούχοι να μοιραστούν την εξουσία τους με την αριστερά και τους κεντροαριστερούς συμμάχους της; Η μόνη ρεαλιστική

πιθανότητα να είχε αποφευχθεί η μετέπειτα εθνική διαμάχη και οι προσπάθειες υπονόμησης της δημοκρατίας μετά το 1960, ήταν να είχε κερδίσει η αριστερά (η οποία ήταν δικονομική και είχε μια ουσιαστική συμμαχία με τους φιλελεύθερους μεσοαστούς) την εξουσία. Είναι δυνατόν όμως να παράδιναν οι Βρετανοί την εξουσία στην αριστερά τον καιρό του ψυχρού πολέμου;

Επεκτείνοντας κάπως την λογική του Φάντη (ότι ένα μέρος των συζητήσεων για τις ευθύνες δεν έχει νόημα αφού μετά τον Αύγουστο του 1948 η Διασκεπτική δεν υπήρχε ουσιαστικά), ο Κατσιαούνης λέει ότι ακόμα και αν η αριστερά δεν αποχωρούσε από την Διασκεπτική, η πιθανότητα να είχε παραχωρηθεί αυτοκυβέρνηση και να είχε ακολουθήσει μια «νορμάλ», ας πούμε, ιστορική πορεία (χωρίς συγκρούσεις

«Καιρός να προστατεύη την αξιοπρέπεια της η ξένη κυβέρνηση. [...] διειδικού θεσπίσματος κηρύξη εκτός νόμου το κομμουνιστικόν κόμμα, κλείση τας λέσχας, τας συντεχνίας, τους συλλόγους και τας εφημερίδας του και στείλη εις κάτεργα και στρατόπεδα συγκεντρώσεως τους ελάχιστους και πασίγνωστους διασαλευτάς της ειρήνης του Λαού».

κλπ) προς την ανεξαρτησία δεν θα ήταν εφικτή με τα δεδομένα της εποχής - το έντονο αντιαποικιακό (ή «εθνικό» όπως το αποκαλεί τις περισσότερες φορές) αίσθημα / κίνημα, τις εξελίξεις στην περιοχή και τις ευρύτερες γεωπολιτικές δυναμικές του ψυχρού πολέμου. Σε αυτή την ανάλυση ο Κατσιαούνης φαίνεται να συμφωνεί με την θέση του Ε. Παπαϊωάννου, ο οποίος στα δικά του απομνημονεύματα επέμνε στην ορθότητα της στροφής μακριά από την «γραμμή της αυτοκυβέρνησης» όχι για ιδεολογικούς λόγους, αλλά για λόγους τακτικής: για την επιτυχημένη παρέμβαση στο αναπτυσσόμενο αντιαποικιακό κίνημα. Η εμφάνιση της ΕΟΚΑ και δικαίωσε και διέψευσε τον Παπαϊωάννου: Από την μια όντως οι μάζες της δεξιάς ταυτίστηκαν γρήγορα με τα πιο αντιαποικιακά στοιχεία στον ιδεολογικό τους χώρο και η εμφάνιση του Μακαρίου του ΙΙ ήρθε να εκτοπίσει (η να συγκαλύψει ιστορικά) την αγγλόφιλη ηγεσία της δεξιάς την 20ετία 1931-50. Από την άλλη όμως η ΕΟΚΑ, και ο Μακάριος, δεν αρκέστηκαν στο να ενταχθούν στο αντιαποικιακό κίνημα. Ήθελαν την ηγεσία του και την πύρνα «με τη δύναμη των όπλων». Και η στροφή στο «ανόητο και ανεδαφικό» (όπως το αποκάλεσε ο Αδάμαντος) σύνθημα του «ένωσης και μόνο ένωσης» με στόχο την προσέγγιση των δεξιών μαζών, οδήγησε την αριστερά να βρεθεί σε αμυντική θέση. Γιατί αν η επιτυχία της τακτικής ενότητας ήταν ότι ακριβώς η Κύπρος εντάχθηκε (και με την υποστήριξη των δεξιών μαζών) στο ευρύτερο αντιιμπεριαλιστικό κίνημα της περιοχής, ταυτόχρονα, ο «εμβολιασμός» των δεξιών μαζών με τις τακτικές του αντιαποικιακού κινήματος αλλά και με τις κοινωνικο-οικονομικές πρακτικές / απόψεις της αριστεράς, σήμαινε επίσης ότι στο εσωτερικό παραχωρήθηκε στην δεξιά η πολιτική αλλά και πολιτιστική ηγεμονία. Η αριστερά δια-

τήρησε την αυτονομία της αλλά παρά την επίδραση της στην κοινωνία βρέθηκε να λειτουργεί πολιτικά και πολιτιστικά⁷ σε ένα καθεστώς που θύμιζε ένα είδος «negative intergation» όπως αποκάλεσε την αντίστοιχη αυτονομία / αποκλεισμό του Γερμανικού εργατικού κινήματος πριν τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο ο G. Roth.⁸

Το μελλον ήταν ήδη εκεί

Το βιβλίο του Κατσιαούνη δεν φτάνει μέχρι την δεκαετία του 50. Τελειώνει ουσιαστικά με το τέλος του 1948. Το εντυπωσιακό στοιχείο είναι ότι τι θα ακολουθήσει μπορεί κανείς να το διαγνώσει, στην λεπτομερή αναφορά του συγγραφέα στις συζητήσεις μέσα και έξω από την Διασκεπτική. Η Διασκεπτική αξίζει κατ' αρχήν να αναγνωριστεί για αυτό που είναι: Ήταν η πρώτη φορά που οι Κύπριοι διαπραγματεύονται με τους αποικιοκράτες, όχι για τον τάδε νόμο, ή την τάδε παραχώρηση, αλλά για την μοίρα του χώρου και της κοινωνίας της ίδιας. Παρά το κόμπλεξ του ενωτισμού, ήταν μια σημαντική στιγμή πολιτικής ενηλικίωσης, «ωρίμανσης» για να παραφράσουμε τον προοδισμό του Καντ για την νεοτερικότητα. Όμως όπως δείχνει καθαρά ο Κατσιαούνης η έννοια ενός ενιαίου «λαού»⁹ (όπως και η αντίστοιχη έννοια ενός ενιαίου έθνους) είναι μυθική. Στους δρόμους αλλά και στα κλειστά δωμάτια των διασκέψεων υπήρχαν 3 ειδών Κύπριοι - 3 παρατάξεις: η Ε/Κ δεξιά, η Τ/Κ δεξιά και η αριστερά η οποία ήταν δικοινοτική και κάλυπτε τον χώρο από το φιλελεύθερο κέντρο μέχρι τους κομμουνιστές - είναι ο ίδιος χώρος που κάλυπτε το ΕΑΜ πριν το 1945¹⁰ στην Ελλάδα αλλά και άλλα εργατικά δημοκρατικά κινήματα

στα οποία υπήρχαν και επαναστατικές και μεταρρυθμιστικές τάσεις¹¹.

Υπάρχουν εδώ σαφή προμηνύματα του μελλοντος. Μια άκρα δεξιά που ακονίζει ήδη τα μαχαίρια στο τέμπο της εμφύλιας γενοκτονίας των Βαλκανίων, ζητώντας εκκαθαρίσεις αριστερών. Μια εθνική Τ/Κ ελίτ η οποία ζητά ξένη προστασία, εναλλαγή στην εξουσία, δικαιώματα βέτο για να προστατευθεί, ή, στην ύστατη ανάγκη, διχοτόμηση. Μια αριστερά να προσπαθεί από τότε να διατηρήσει την συνοχή στο δικοινοτικό κίνημα των λαϊκών στρωμάτων - και να οδεύει στην λογική που θα αποκρυσταλλωθεί, χρόνια μετά, στο «η Κύπρος ανήκει στο λαό της». Και εδώ βλέπουμε επίσης για πρώτη φορά την σύγκλιση των πρακτικών (έστω και αθέλητων) συνεπειών του Ε/Κ και του Τ/Κ εθνικισμού - έτσι ενώ οι μεν Ε/Κ δεξιοί θέλουν ένωση (απέχοντας από την Διασκεπτική) και οι Τ/Κ θέλουν «προστασία» (συμμετέχοντας στην Διασκεπτική) και οι δυο συμφωνούν ότι δεν θέλουν αυτοκυβέρνηση! Στην οποία η αριστερά δεν είχε να αντιμετωπίσει μόνο τους Άγγλους αλλά και τις δυο δεξιές οι οποίες από διαφορετικές αφητηρίες, υποστήριζαν ουσιαστικά την ίδια θέση.

Αυτό που περιγράφει ο Κατσιαούνης δεν είναι τόσο η «χαμένη ευκαιρία» όσο τα γεννητούρια της σύγχρονης πολιτικής μας ζωής. Η Διασκεπτική μπορεί να νοηθεί και σαν χαμένη ευκαιρία (ή έστω μια εναλλακτική ιστορική πιθανότητα), αλλά πάνω από όλα είναι η στιγμή που γεννιέται η Κύπρος που ξέρουμε. Και αυτή η γέννα θα συντελεστεί σε ένα κοσμογονικό πλαίσιο: ενώ οι Βρεταννοί εισηγούνται ένα σύνταγμα από το 46 (κάτω από την πίεση των λαϊκών κινητοποιήσεων) και σε μια φάση, μάλιστα ο ίδιος ο Βρεταννός πρωθυπουργός φαίνεται να συμφωνεί με την θέση της αριστεράς για ένα είδος εκτεταμένης, αν όχι πλήρους αυτοκυβέρνησης, η διαμόρφωση της Διασκεπτικής γίνε-

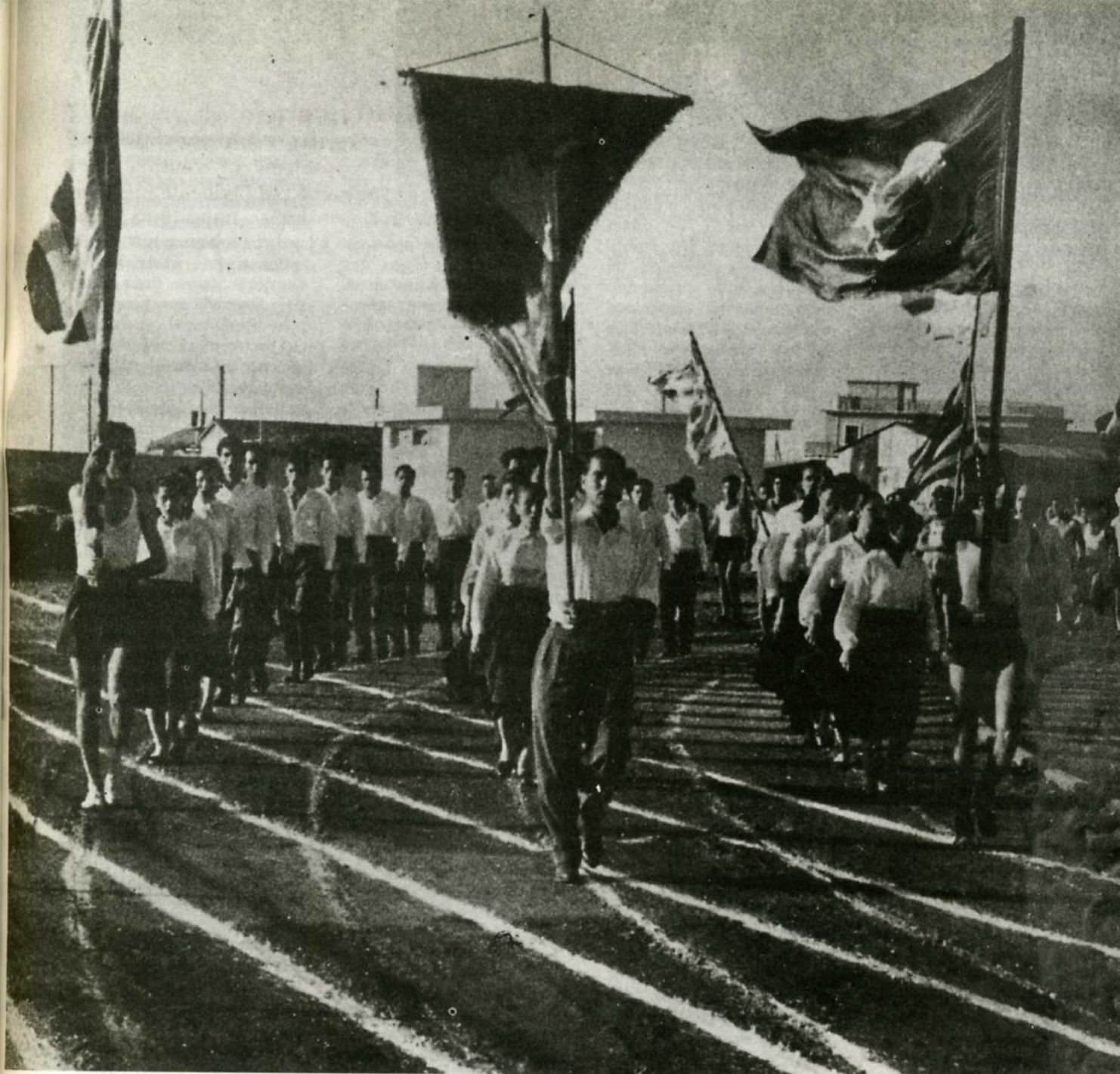
ται σε ένα πλαίσιο όπου η βρετανική αυτοκρατορία καταρρέει από τον Ινδικό ωκεανό μέχρι την ανατολική Μεσόγειο.

Ανακηρύσσεται η ανεξαρτησία της Ινδίας, γίνεται η διχοτόμηση με την μορφή της ίδρυσης του Πακιστάν, ιδρύεται το κράτος του Ισραήλ και ακολουθεί η διχοτόμηση στο χώρο της Παλαιστίνης. Ταυτόχρονα αρχίζει ο ψυχρός πόλεμος. Εκδιώχνονται οι κομμουνιστές από τις κυβερνήσεις της Γαλλίας και της Ιταλίας, ξεσπά ανοικτά ο ελληνικός εμφύλιος καταλαμβάνουν οι κομμουνιστές την εξουσία στην Τσεχοσλοβακία. Σε αυτόν τον κυκλώνα η Κύπρος δεν βρίσκεται στην περιφέρεια αλλά στο μάτι του κυκλώνα: σαν μέλος της παρακαμάζουσας βρετανικής αυτοκρατορίας σε μια περιοχή με ιδιαίτερη στρατηγική σημασία, αλλά και σαν μια χώρα με ένα δυνατό λαϊκό κομμουνιστικό κίνημα. Σε αυτό το ιστορικό πλαίσιο γεννηθήκαμε και το DNA μας σαν κοινωνία κουβαλά τις μνήμες εκείνης της περιόδου. Πόσοι ξέρουν άραγε ότι ο τότε νεαρός Γλαύκος Κληρίδης συμμετείχε στην αντιπροσωπεία της αριστεράς / κεντροαριστεράς στο Παρίσι το 1946;

Μεθοδολογικό σχόλιο: Από τις ατομικές «ευθύνες» στις κοινωνιολογικές τάσεις και συγκυρίες

Αν υπάρχει ένας τομέας στον οποίο το βιβλίο θα μπορούσε να «βελτιωθεί» αν αυτός είναι ο σωστός όρος, είναι μια πιο κοινωνιολογική

προσέγγιση - ιδιαίτερα των διαμαχών στον χώρο του λαϊκού κινήματος. Και θα μπορούσε βεβαίως να αντιληφθεί, εύκολα, ότι αυτό είναι ένα ιστορικό βιβλίο. Όμως παρακολουθώντας την δουλειά του Κατσιαούνη ένας θα μπορούσε να περιμένει και αυτήν την διάσταση. Το προηγούμενο του βιβλίου¹³ είναι μια εντυπωσιακή σύνθεση αρχειακών πηγών που δίνουν μια, πρωτοφανή για τα κυπριακά δεδομένα, κοινωνική ιστορία των λαϊκών στρωμάτων της Κύπρου του τέλους του 19ου αιώνα. Εδώ, ίσως επειδή η θεματολογία είναι επικεντρωμένη σε ένα κατ'εξοχήν πολιτικό γεγονός, δεν

ακολουθεί τους διαδρόμους της κοινωνικής ανάλυσης. Παραδόξως, αν και ο συγγραφέας είναι από τους πρωτοπόρους στην έμφαση στην ανάγκη ταξικής ανάλυσης, η εικόνα συντίθεται σε ένα μεγάλο βαθμό μέσα από τα λόγια των εχθρών του λαϊκού κινήματος. Αυτό τεκμηριώνει βέβαια την θέση του συγγραφέα, ο οποίος γράφοντας σε ένα χώρο στον οποίο θεωρείται ακόμα αυτονόητο να γράφει κάποιος για «προαιώνιους πόθους», για «εθνικά νάματα» και άλλες ανάλογες θεολογικές αερολογίες, θα πρέπει να ένοιωθε ότι ισχυροποιούσε την ανάλυση του αφήνοντας τον λόγο σε

αυτούς που επιμένουν να μονοπωλούν τον δημόσιο λόγο για δεκαετίες (τους ευρωπαίους τους αθηναίους και τους εθνικόφρονες). Όμως μένουμε μετέωροι σε ότι αφορά ακριβώς το λαϊκό κίνημα. Νομίζω λ.χ. ότι η ανάλυση τόσο των πολιτικών θέσεων (όπως η σταθερή έμφαση της αριστεράς, των κοινωνικών κινήματων και των λαϊκών οργανώσεων σε «πολιτικά δικαιώματα»¹³) αλλά και των δυναμικών των λαϊκών κινητοποιήσεων, ίσως να έδειχναν ότι η αποδοχή και η συμμετοχή στην Διασκεπτική ήταν και ένα λογικό αποτέλεσμα της απόδοσης του λαϊκού κινήματος.

Ιδιαίτερα μετά το 1946 (την μη διεκδίκηση της Κύπρου αλλά και την οξύνση του εμφυλίου στην Ελλάδα) είναι πιθανό ότι η θέση του Φιφή ότι οι Κύπριοι έπρεπε να αναλάβουν οι ίδιοι πρωτοβουλία για τα συμφέροντα τους να είχε και ευρύτερη απήχηση αλλά και σημασία. Και ίσως εδώ να μπορούσε κάποιος να δει και μια εμφάνιση της μεταλλαγμένης νεοτερικής μορφής της κυπριακότητας. Το ότι η αριστερά μεταστράφηκε προς την «ένωση και μόνο ένωση» το 49 δεν νομίζω ότι από μόνο του σημαίνει και πολλά πράγματα. 10 χρόνια αργότερα αποδέχτηκε με αρκετή ικανοποίηση¹⁴ την

**«...μήπως αι κραυγα-
λέαι καθημερινά
διαμαρτυρία των
είνα απόδειξις της
αποτελεσματικής
εργασίας που προ-
σφέρουν μερικά
καλά παλληκάρια
της εθνικόφρονος
παρατάξεως διά την
επικουρικήν προς το
έργον της αστυνο-
μίας φρούρησιν της
πόλεως από τους
κόκκινους τρομο-
κράτας;»**

ανεξαρτησία και μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 40 την ίδια θέση είχε. Για να γίνουν όμως αυτές οι αναλύσεις δεν νομίζω να αρκεί μόνο η ανάλυση των επισήμων θέσεων της ηγεσίας - θα πρέπει να δούμε και τα διάφορα κοινωνικά στρώματα που συσπειρώθηκαν γύρω από την αριστερά και ιδιαίτερα αυτά τα οποία έμειναν δεμένα με την αριστερά μετά την μεγάλη σύγκρουση του 1948¹⁵. Γιατί το ζητούμενο με την κυπριακή αριστερά είναι ότι η ανάλυση θα πρέπει κάποτε να ξεφύγει είτε από την κακοριζιτζιά που απορεί γιατί είναι έτσι που είναι (όχι δηλαδή «ευρωπαϊκή»¹⁶), ή τα κλισέ (ότι είναι «κομμουνιστική» λες και αυτό είναι αυτοτόνητο σημείο). Κοινωνιολογικά η κυπριακή αριστερά είναι ένα εντυπωσιακό φαινόμενο το οποίο μπορεί να μην έχει παραγάγει θεωρητικά κείμενα, αλλά έχει παράγει μέσα από την πρακτική του λαϊκού κινήματος μια θεωρία η οποία χρειάζεται αποκωδικοποίηση. Υπάρχει εδώ ένα είδος «κυπριατικού μαρξισμού», παραπλήσιου ίσως με την Ιταλική γκραμισιανή λογική της ηγεμονίας. Όμως αυτή η ανάλυση θα πρέπει να ξεκινήσει από την «εμπειρία των συλλόγων», της βάσης της αριστεράς.

Η απουσία αυτής της πιο κοινωνιολογικής ανάλυσης οδηγεί και στην άδικη, κατ'εμένα τουλάχιστον κριτική στον Σέρβα κατά κύριο λόγο - αλλά και έμμεσα των υπολοίπων υποστηρικτών της συνέχισης της διαδικασίας της Διασκεπτικής. Αξίζει εδώ μια αναφορά στην αντιπαράθεση στην ΚΕ του ΑΚΕΛ η οποία καταγράφεται για πρώτη φορά με τόση σαφήνεια. Ο κύριος αντίπαλος του Πλουτί δεν ήταν ο Εζεκιός, όπως ίσως να ανέμενε κάποιος, αλλά ο Φιφής - και η θέση του ήταν η γραμμή για «πλήρη αυτοκυβέρνηση». Είναι επίσης αξιοσημείωτο ότι παρά την διαφωνία του ο Πλουτίς πήγε στην Διασκεπτική και υπεράσπισε την θέση της πλειοψηφίας «με την ευγλωτία που τον χαρακτήριζε» όπως παρατηρεί ο

Κατσιαούνης¹⁷. Αν και ο συγγραφέας είναι ιδιαίτερα πληροφοριακός εδώ, η παρουσίαση των διαφωνούντων, λίγο πολύ σαν ατόμων που στοχεύουν σε προσωπική ανέλιξη είναι άδικη. Δεν είναι κατ' ανάγκη λανθασμένη, αλλά στο κάτω κάτω της γραφής, όλοι όσοι ήταν τότε στην ηγεσία του ΑΚΕΛ στόχευαν σε κάποια μορφή εξουσίας. Αν το θέμα ήταν απλά ζήτημα προσωπικής ανέλιξης, θα μπορούσαν να αλλάξουν θέση, όταν ειδαν ότι η Διασκεπτική οδηγείτο σε αδιέξοδο, να προσχωρήσουν στην δεξιά, ή στους Άγγλους, όπως άλλωστε έκαναν οι ηγέτες της δεξιάς. Αντίθετα τόσο ο Σέρβας όσο και ο Αδάμαντος προτίμησαν μάλλον να θυσιάσουν την πολιτική τους καριέρα παρά «να πουληθούν».

Ίσως να ήταν πιο σημαντικό και χρήσιμο αν προσπαθούσαμε να αναλύσουμε τις τάσεις που έκφραζαν διάφορες κοινωνικές ομάδες ή τις εναλλακτικές στρατηγικές που διαμορφώνονταν με βάση τα δομικά δεδομένα που είχε να αντιμετωπίσει το κίνημα της αριστεράς, παρά να επικετρωνώμαστε στις επιλογές του άλφα ή του βήτα ατόμου. Και αυτές οι τάσεις (ή στρατηγικές) θα μπορούσαν να συσχετισθούν με την σύνθεση του λαϊκού κινήματος (ποια στρώματα υποστήριζαν τι) αλλά και με 3 παραμέτρους που ήταν, έμμεσα ή άμεσα καθοριστικές των εξελίξεων: 1) τις πιθανές συμμαχίες (λ.χ. με την φιλελεύθερη πτέρυγα της μεσαίας τάξης ή με τις λαϊκές μάζες της συντηρητικής δεξιάς) 2) την προτεραιότητα στις αντιπαράθεσεις (λ.χ. εναντίον των δομών της τοπικής εξουσίας ή εναντίον της αποικιοκρατίας), 3) το βασικό πλαίσιο της αντιπαράθεσης (η τοπική αλλαγή εξουσίας ή το ευρύτερο γεωπολιτικό πλαίσιο). Και αυτά τα διλήμματα θα πρέπει να θεθούν στο πλαίσιο των ιστορικών επιλογών που διαμορφώνονταν στην αρχή του ψυχρού πολέμου και του τέλους της αποικιοκρατίας.

Η δική μου τουλάχιστον άγνοηση της διαμάχης είναι ότι

οι δυο πτέρυγες στο χώρο του λαϊκού κινήματος στην δεδομένη συγκυρία έκφραζαν δυο διαφορετικές δυναμικές. Η μια τάση στην οποία υπήρχαν οι υποστηρικτές της Διασκεπτικής (αλλά και ο Φιφής ο οποίος ήταν υπέρ της απόρριψης των βρετανικών προτάσεων) υποστήριζαν ουσιαστικά την συμμαχία της εργατικής τάξης με την φιλελεύθερη μεσαία τάξη με κύρια αιχμή αντιπαράθεσης την σύγκρουση με το κατεστημένο της δεξιάς, της εθναρχίας, και της εσωτερικής συντήρησης και την διεκδίκηση της τοπικής εξουσίας. Αυτή η συμμαχία, στην δεδομένη ιστορική συγκυρία (μετά το θάνατο του Λεόντιου), αμφισβητούσε ανοιχτά την εκκλησιαστική ηγεμονία και σαν μια κοσμική συμμαχία ήταν σαφώς πιο ανοιχτή στις συμμαχίες με τους Τ/Κ¹⁸. Η άλλη πτέρυγα υποστήριζε ουσιαστικά την συμμαχία με τα λαϊκά στρώματα της δεξιάς - έστω και υπό την ηγεμονία της εκκλησίας. Η λογική αυτής της πτέρυγας, η οποία επεκράτησε, ήταν σαφώς γεωπολιτική - έστω και αν είχε υιοθετήσει το «ένωσις και μόνο ένωσις», η ανάλυση της τόνιζε την σημασία του κυπριακού αντιαποικιακού κινήματος στα πλαίσια του ευρύτερου Μεσανατολικού χώρου. Και αυτή η πτέρυγα ήταν πιο προλεταριακή όπως φάνηκε και από τις υποψηφιότητες που προώθησε στις δημοτικές του 1949. Ήταν όμως και εκφραστική νέων στρωμάτων που είχαν ενταχθεί στο χώρο της αριστεράς πρόσφατα. Η συγκρουσιακή ιδεολογία των κομμουνιστών του 1920 και 30 και των λαϊκών κινήματων του 40 και ιδιαίτερα του 48, σιγά σιγά υποβαθμίστηκε μπροστά στην στρατηγική της «εθνικής ενότητας».

Όμως αυτά δεν ήταν θέματα ατόμων (έστω και αν ήταν συγκεκριμένα άτομα που έκφρασαν την άλφα ή βήτα άποψη στην δεδομένη συγκυρία). Από μια άποψη λ.χ. ο Παπαϊωάννου ακολούθησε με κάποιο τρόπο την τακτική που είχε εγκαινιάσει ο

Σέρβας από την δεκαετία του 1930 - για ένταξη, δηλαδή, των κομμουνιστών στην ευρύτερη κοινωνία, έρω και αν αυτό σημαίνει μια υποβάθμιση της προβολής καθαρά ιδεολογικών απόψεων. Μια σύγκριση και των δυο με τις απόψεις του Βάτη λ.χ. θα έδειχνε μια εντελώς διαφορετική σειρά προτεραιοτήτων. Και στην εξέλιξη τους τα άτομα ακολούθησαν μια πορεία η οποία δεν ήταν κατ' ανάγκη εκφραστική της τάσης με την οποία ταυτίστηκαν σε εκείνη την κρίσιμη συγκυρία του τέλους της δεκαετίας του '40. Ο προλετάριος υποψήφιος που αντικατέστησε τον Ι. Κληρίδη σαν υποψήφιος της αριστεράς στη Λευκωσία το 1949, ο Ζιαρτίδης, δήλωνε πριν πεθάνει σοσιαλδημοκράτης, ενώ ο Σέρβας που επέμενε τότε σε συμμαχία με τους «μικροαστούς» και συμβιβασμό στην Δισκεπτική, επιμένει κομμουνιστής.

Οι ευρύτερες θεωρητικές προεκτάσεις των αντιπαράθεσεων (και μέσα στην αριστερά αλλά και στην ευρύτερη κοινωνία) θα πρέπει να συζητηθούν ακολουθώντας την πεπατημένη αυτού του βιβλίου - με βάση στοιχεία και μέσα από μια πολυφωνική οπτική στα πλαίσια των γεωπολιτικών αλλά και των εσωτερικών ταξικών και πολιτικών δεδομένων. Και όσο για τον συγγραφέα, θα πρέπει τώρα να ελπίζουμε ότι θα αφοσιωθεί στο γεφύρωμα των δυο εργασιών του - της ανάλυσης της συγκρότησης της εργατικής τάξης στα τέλη του 19ου αιώνα και στην ανάλυση της πρώτης διεκδίκησης της εξουσίας από μια συμμαχία γύρω από αυτή την τάξη, το 47-48. Διαβάστε αυτό το βιβλίο. Εκτός από ένα ταξίδι σε μια νευραλγική συγκυρία της σύγχρονης πολιτικής μας ζωής είναι πολύ πιθανόν να αγνωρίσετε και ρίζες που καταλήγουν κάπου στο σήμερα, στον περίγυρό σας, ίσως...

Σημειώσεις:

1. Έκδοση του Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών
2. Το πιο περιεκτικό βιβλίο, όσον αφορά τα γεγονότα είναι του Μαχλουζαρίδη (Ημερολόγιο των εξελίξεων). Οι εκδόσεις του Α. Φάντη αυτή την δεκαετία (ιδιαίτερα το «από τον λαό... με τον λαό... για τον λαό...»), τα απονημονεύματα του Α. Ζιαρτίδη («Χωρίς φόβο και πάθος») και άλλες εκδόσεις ηγετών ή ακτιβιστών της Αριστεράς (λ.χ. του Π. Βαρνάβα) έχουν εμπλουτίσει την βιβλιογραφία όσον αφορά τις μαρτυρίες. Υπάρχει όμως ακόμα σοβαρή έλλειψη αναλυτικών / ερμηνευτικών εργασιών.
3. Σε αυτό τον τομέα το βιβλίο μπορεί να ειπωθεί και σαν μια συνέχεια των πολύ καλών εκδόσεων του ΚΕΕ (όπως η δουλειά του Γιωργαλλίδη) σε ότι αφορά την χρήση αρχείων για την επανεργασία της σύγχρονης Κυπριακής Ιστορίας.
4. Διότι η θέση για διεκδίκηση της Κύπρου ήταν θέση της ελληνικής αριστεράς.
5. Έκδοση 1992.
6. «Αποδεκτή» με την έννοια ότι η συζήτηση σήμερα δεν είναι κατά πόσον ήταν σωστό ή λάθος η συμμετοχή στην Δισκεπτική, αλλά κατά πόσον υπήρχαν ή όχι χαμένες ευκαιρίες. Είναι αξιοσημείωτο, λ.χ. ότι δεξιοί αναλυτές όπως ο Κρανιδιώτης και ο Κ. Γεωργιάδης την θεωρούν χαμένη ευκαιρία. Η θέση της τότε δεξιάς για αποχή δεν υποστηρίζεται πλέον από κανένα σοβαρό αναλυτή.
7. Δείγμα του οποίου είναι και η καταπίεση της μνήμης για την δεκαετία του 40.
8. Roth Guenther. 1963. The Social Democrats in Imperial Germany: a Study in Working Class Isolation and National Integration. New Jersey: Totowa.
9. Σαν μια συλλογικότητα που εκφράζει το σύνολο των πολιτών - αντίθετα η έννοια του «λαϊκού κινήματος» εκφράζει περισσότερο μια ταξική συμμαχία παρά μια ολική ταυτότητα.
10. Και είναι αξιοσημείωτη η διαφορετική ιστορική πορεία των δυο κινημάτων. Στην Ελλάδα διαλύθηκε το ΕΑΜ και έμεινε το ΚΚΕ, ενώ στην Κύπρο διαλύθηκε το ΚΚΚ και έμεινε το ΑΚΕΛ.
11. Μια συγκριτική μελέτη θα έπρεπε σίγουρα να συμπεριλάβει αναφορές στο Γερμανικό SPD πριν το 1918, στο Ιταλικό PCI πριν το 1941, αλλά, στο λαϊκό επίπεδο και στην συγκρότηση του κινήματος των αναρχικών στην νότια Ισπανία.

12. Katsiaounis Rolandos. 1996. Labour, Society and Politics in Cyprus during the Second Half of the Nineteenth Century, Nicosia: Cyprus Research Centre.

13. Αυτό έκφραζε η εκστρατεία ενάντια στους διορισμένους στις εκλογές του 1943 η οποία έμμεσα συνεχίστηκε στην απαίτηση της αριστεράς να παραιτηθούν και οι ηγέτες και τα στελέχη της δεξιάς από τις κυβερνητικές τους θέσεις αν επρόκειτο να υπάρχει καθολική αποχή. Επιπλέον αν αναλύσει κάποιος τις θέσεις των αριστερών ακόμα και στα δικαστήρια όταν συλλαμβάνονταν για ενωτικές εκδηλώσεις (όπως το 1944) ή ακόμα και στις συζητήσεις για την ΑΤΑ (το 1943) υπήρχε και πάλιν έντονη έμφαση στην ανάγκη λαϊκής συμμετοχής στην θέσπιση νόμων.

14. Βλ. Α. Φάντη. 1995. Ο ενταφιασμός (ενός «γλυκύτατου» ονείρου) της ένωσης. Λευκωσία.

15. Το 1948 έγινε σύμφωνα και με αυτό το βιβλίο, αλλά και τον Ατταλίδη, το «μεγαλύτερο μέχρι τότε συλλαλητήριο στην Κύπρο» υπέρ της αυτοκυβέρνησης. Η ηγεσία μπορεί να άλλαξε το 1949 «για να μην απομονωθεί το κίνημα», αλλά όλες αυτές οι χιλιάδες που μαζεύτηκαν στο συλλαλητήριο είχαν ταυτίσει τον αγώνα για την αυτοκυβέρνηση με τους ταξικούς εργατικούς αγώνες των μεταλλωρύχων και των οικοδόμων - με την κοινωνική συγκρούση που προσδιόρισε δηλαδή την μετά το 48 αριστερά. Για αυτές τις μάζες της αριστεράς οι μετατοπίσεις της πολιτικής γραμμής θα πρέπει να ήταν πολύ μικρότερες σε κλίμακα από ότι φαντάζομα σήμερα. Σίγουρα πάντως αυτό (η ανάλυση του πως βιβώθηκαν αυτές οι αλλαγές στο λαϊκό επίπεδο) θα πρέπει να είναι κεντρικό στην agenda μιας ανάλυσης του κυπριακού εργατικού κινήματος.

16. Μέχρι και ο Ατταλίδης φαίνεται να είναι αιχμάλωτος αυτής της λογικής. βλ. «Παράγοντες που διαμόρφωσαν την κοινωνία» (1993 - Λαϊκό Πανεπιστήμιο).

17. Αυτή η αναφορά λειτουργεί και λίγο σαν εξισορρόπηση στην αφηγηματική δομή του κειμένου αφού στις προηγούμενες σελίδες ο Κατσιαούνης κάνει μια απότομη παρέμβαση σαν συγγραφέας. στο κείμενο, διαφωνώντας με τη θέση του Σέρβα.

18. Αυτή η πτέρυγα θα μπορούσε να γίνει αντικείμενο κριτικής σαν «αγγλόφιλη» αφού στην δεδομένη στιγμή η συζήτηση για το σύνταγμα εμφανιζόταν έτσι από τους αντιπάλους της.

Υπάρχουν εδώ σαφή προμηνύματα του μέλλοντος. Μια άκρα δεξιά που ακονίζει ήδη τα μαχαίρια στο τέμπο της εμφύλιας γενοκτονίας των Βαλκανίων, ζητώντας εκκαθαρίσεις αριστερών. Μια εθνική Τ/Κ ελίτ η οποία ζητά ξένη προστασία, εναλλαγή στην εξουσία, δικαιώματα βέτο για να προστατευθεί, ή, στην ύστατη ανάγκη, διχοτόμηση. Μια αριστερά να προσπαθεί από τότε να διατηρήσει την συνοχή στο δικοινοτικό κίνημα των λαϊκών στρωμάτων - και να οδεύει στην λογική που θα αποκρυσταλλωθεί, χρόνια μετά, στο «η Κύπρος ανήκει στο λαό της». Και εδώ βλέπουμε επίσης για πρώτη φορά την σύγκλιση των πρακτικών (έστω και αθέλητων) συνεπειών του Ε/Κ και του Τ/Κ εθνικισμού - έτσι ενώ οι μεν Ε/Κ δεξιοί θέλουν ένωση (απέχοντας από την Δισκεπτική) και οι Τ/Κ θέλουν «προστασία»

ΕΞ υπαρχής

Μηνιαίο βήμα ανάλυσης, κριτικής και διαλόγου

Ιούνιος 2000
Τεύχος 13ο
Τιμή: €3,00

**Μετανάστευση
και ρατσισμός**

**Εκκλησία και
νεωτερικότητα**

**Πολιτισμός,
οι ευρωπαϊκές
αντιφάσεις
και η Κύπρος**

**Ο δρόμος της
Ανεξαρτησίας**

**Φοιτητές και
πολιτική**

**Διασκεπτική:
χαμένη ευκαιρία
ή περιπετειώδης
γέννα**

**Ταξιδιωτικό στη
μακρινή Ρουάντα**